

БОЛОВСРОЛЫН САНХҮҮЖИЛТ

Улс орны эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжилд төдийгүй хүний хөгжил, иргэд, өрхийн амьжиргаанд боловсролын үүрэг өндрөөр үнэлэгдэж, татвар төлөгчдөөс цуглуулсан хөрөнгийн багагүй хэсгийг төр боловсролын үйлчилгээнд зарцуулдаг учраас энэхүү хөрөнгөөр хийж бүтээхээр зорьсон зорилтоо биелүүлж чадаж байгаа эсэх нь чухал юм.

Бодлогын баримт бичигт боловсролын зорилго, агуулга цогц байдлаар тодорхойлогдох хэдий ч энэ нь оновчтой санхүүжилтийн тогтолцоо, эх үүсвэрийн дэмжлэггүй бол хэрэгжих боломжгүй. Иймээс боловсролын зорилго, зорилтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд боловсролын санхүүжилтийн бодлого чиглэдэг байна. Боловсролын санхүүжилт нь дан ганц төрөөс боловсролыг санхүүжүүлэх асуудлыг багтаадаггүй. Боловсролыг санхүүжүүлэхэд өрх гэр, орон нутаг, хувийн хэвшил (ААН, ИНБ), олон улсын хандивлагч байгууллага оролцоо, хамтын хүчин чармайлт чухал ач холбогдолтой.

Боловсролын зорилтыг хангахад санхүүжилтийн механизм нь “Тэгш байдлыг хангах”, “Сонгох боломж, эрх чөлөөг хангах”, “Үр ашиг, үр дүнг хангах”, “Бүтээмж, эдийн засгийн өсөлтийг хангах” гэсэн үндсэн үүрэгтэй байна [1].

Энэ хүрээнд гарсан томоохон ололт амжилтыг тоймлон танилцуулбал:

- ✓ Монгол улсын боловсролын талаар баримтлах бодлогод боловсролыг нийгмийн тэргүүлэх чиглэл болгон хөгжүүлэх [2,3], үзэл баримтлалыг баталгаажуулсан бөгөөд ЗГ-ын тогтоолоор батлагдсан боловсролыг хөгжүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөөгөөр боловсролын зорилт, авах арга хэмжээ, санхүүжилт илүү тодорхой болсон [4].
- ✓ Боловсролын салбарын төрийн санхүүжилт 2022 онд ДНБ-ий 4.4%, улсын төсвийн нийт зарлагын 12.8%-ийг эзлэхээр байна. Үүнээс харахад НҮБ-ын гишүүн орны хувьд үүрэг амлалтаа биелүүлэхээр байна [5].
- ✓ Тэгш хүртээмжтэй, үр ашигтай байх зарчмыг баримтлан санхүүжилтийг нийлүүлэлтэд суурилсан хэлбэрээр, сургуулийн хэв шинж, байршил, хүүхдийн тооноос хамаарч тооцох бодлогыг хэрэгжүүлж, хувьсах зардлын норматив, нэг суралцагчид ногдох хувьсах зардлыг тооцох аргачлалыг шинэчилсэн [5].
- ✓ COVID-19 цар тахлын үед цахим, танхим, холимог сургалтын хэлбэр, 5/9 зарчимд тулгуурласан менежментийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан санхүүжилтийн чиглүүлгийг хийж амжилттай хэрэгжүүлсэн [6].
- ✓ Олон улсын хэмжээнд боловсролын бодлогыг хүний үндсэн эрх гэж авч үздэг учир боловсрол эзэмших эрхийг хүндэтгэх, биелүүлэх, хамгаалах нь төрийн чиг үүргийн нэг болдог. Эдгээр чиг үүргээс гадна төр хүний боловсрол эзэмших эрхийг батлан даагч болох ёстой [7]-г чухалчилсан.
- ✓ Боловсролын эдийн засаг, санхүү, хөрөнгө оруулалтын хувьд салбарын хэмжээнд бодлого, хэрэгжилт, эрдэм шинжилгээ-судалгааны байгууллагын үндсэн бүтцэд өөрчлөлт оруулж уялдааг хангаж өргөжүүлсэн.

МОНГОЛ УЛСЫН САНАА ЗОВЖ БУЙ ГОЛ АСУУДАЛ

Өнөөдөр аливаа улс орны хөгжлийг эдийн засгийн үзүүлэлтээс илүү хүний хөгжлөөр нь хэмжиж байна. Боловсролын салбарын санхүүжилтэд тухайн улс орны эдийн засгийн хүчин чадал, хүн ам зүйн бүтэц, урт хугацааны өсөлт, техник технологийн үсрэнгүй хөгжил, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээ, нийгмийн байдал зэрэг хүчин зүйлс хүчтэй нөлөөлөл үзүүлдэг [5]. Тухайлбал;

- Боловсрол нь хүний хөгжлийн суурь бөгөөд тасралтгүй, насан туршийн хөгжлийг дэмжих төдийгүй мэдлэг, чадвар, зөв хандлага, цогц чадамжтай, нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмрээ оруулах иргэнийг бэлтгэхэд чиглэгдэж буй нь цаашид боловсролын санхүүжилтийг бэхжүүлэхэд чухал нөлөөтэй.
- Нийгмийн хөгжлийн индексийг тодорхойлогч суурь хүчин зүйлс болох хүнс тэжээлийн хомсдол, нялхсын эндэгдэл, ядуурлын түвшинд амьдарч буй иргэд, бичиг үсэг тайлагдалт, нийгмийн ялгаатай хэрэгцээ бүхий иргэдийн эзлэх хувь зэрэг нь боловсролын санхүүжилтийн тэгш, хүртээмжтэй байх шаардлагыг тодорхойлоход нөлөөлж байна.
- Техник, технологийн хөгжил нь боловсрол эзэмшүүлэх үйл явцад хувьсал авч ирэхийн зэрэгцээ нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд ч хүчтэй нөлөөлж байна. Энэ нь улмаар хөдөлмөрийн зах зээлд хэрэгцээтэй ур чадвар, ажлын байрны хэрэгцээг богино хугацаанд эрс өөрчлөх нөлөөтэй байна. Иймд боловсролын тогтолцоо, санхүүжилт нь энэ хувьсан өөрчлөгдөх хүчин зүйлд хариу өгөх уян хатан чадамжтай, үр ашигтай байх хөгжлийн шаардлага тавигдаж байна.

Эдгээртэй холбоотойгоор боловсролын шинэчлэлийг дэмжихэд санхүүгийн ямар шинэчлэл хийх хэрэгтэй байгааг (гол асуудал) тодруулав. Үүнд:

А. Боловсролын санхүүжилтийг бэхжүүлэх, солонгоруулах

- Боловсролын санхүүжилтийн ДНБ-тэй уялдах хувь хэмжээг хууль тогтоомжид тусгаагүй, боловсролын тухай хуульд улсын төсвийн 20-оос доошгүй хувийг боловсролын төсөвт зарцуулна гэсэн заалт хүчингүй болсон зэргээс эдийн засгийн мөчлөгөөс хамаарч төсвийн алдагдалтай үед салбарын санхүүжилт танагдах, буурах эрсдэл бодитой хэвээр байна.

Б. Боловсролын санхүүжилтийн тэгш, хүртээмжтэй байдлыг сайжруулах

- Хувьсах зардлын шинэчлэл ЕБС, СӨБ-ын түвшинд хэрэгжиж байна. Тэгш, хүртээмжтэй байдлыг мэргэжлийн боловсрол, дээд боловсрол, насан туршийн суралцахуйн түвшинд мөн авч үзэх шаардлагатай. Цаашид боловсролын тэгш бус байдалд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг арилгахад санхүүжилтийн хүртээмжтэй, үр дүнтэй байдлыг чиглүүлж, тасралтгүй сайжруулах хэрэгцээ байна.

В. Боловсролын санхүүжилтийн үр ашигтай байдлыг сайжруулах

- Төсвийн хуваарилалт, гүйцэтгэлийн зарцуулалт, түүний үр дүн болон үр ашгийг тооцоолох аргачлал, түүний таниулах ажлууд тогтолцооны хувьд бүрэн төлөвшиж, бэхжээгүй байна. Тухайлбал, санхүүжилтийн үр ашиг, шилжин суурьшилт ба боловсролын үр нөлөөг тооцоолох судалгааны ажлууд дутмаг [9, 10, 11].
- Төсөв хуваарилах, хэрэгжүүлэхэд олон нийтийн оролцоог хангах заалт орсон хэдий ч оролцоог хэрхэн хангах талаар зохицуулалт сул байна. Энэ нь зарцуулалтын хяналт сул байх үндэслэл болж байна.

ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

Улс орон бүр иргэдийнхээ хөгжлийг дэмжиж, сурч боловсрох эрхийг нь хангахын тулд боловсролын салбарын бодлого, төлөвлөлтийг 2-3 жилээр бус 10-20 жилийн хугацаагаар алсыг харж, үр дүнг нь тооцож төлөвлөж байх хэрэгцээ, шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

Монгол Улс Ковид-19 цар тахлын үед цахим, танхим, холимог сургалтын хэлбэр, 5/9 зарчимд тулгуурласан менежментийг хэрэгжүүлж, ололт амжилт, бэрхшээл, сургамжуудыг тодруулан ажиллаж байна [8]. Үүнээс үүдэлтэй боловсролын тогтолцооны хувирган өөрчлөлтийг санхүүжүүлэх боломж, хамтын оролцоо, шийдлийг тодруулах нь чухал болоод байна. Бид дараах арга зам, боломжуудыг тодруулж байна. Үүнд:

А. Боловсролын санхүүжилтийг бэхжүүлэх, солонгоруулах

1. Төрийн санхүүжилтийн хууль эрх зүйн орчныг сайжруулж ДНБ, улсын төсвөөс боловсролд оногдох хувийг баталгаажуулах;
2. Тэргүүлэх чиглэлийн хүрээнд дотоодын санхүүжилтийг бэхжүүлэх, солонгоруулах – салбар хоорондын тэнцэлд анхаарч, уялдааг сайжруулах;
3. Үндэсний болон олон улсын хэмжээнд боловсролын салбарт төр, орон нутаг, эцэг эх, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн оролцоо, нөлөөллийг нэмэгдүүлэх.

Б. Боловсролын санхүүжилтийн тэгш, хүртээмжтэй байдлыг сайжруулах

1. Боловсролын түвшин бүрд хүрэх үр дүн, зорилттой уялдуулан санхүүжилтийг тэгш, хүртээмжтэй байдлаар хуваарилах (НТБ-ыг анхаарах);
2. Санхүүжилт, төсвийг тэгш, хүртээмжтэй байдлаар хуваарилах аргачлалыг (өсөн нэмэгдүүлэх итгэлцүүр) түгээн дэлгэрүүлэх, ил тод байдлыг хангах;
3. Санхүүжилтийн шийдвэр гаргах (сургалтын үйл ажиллагааны зардлыг төлөвлөх, хуваарилах, зарцуулах, тайлагнахад) үйл явцад багш, ажилтан зэрэг талуудын оролцоог сайжруулах.

В. Боловсролын санхүүжилтийн үр ашигтай байдлыг сайжруулах

1. Төсвийн хуваарилалт болон санхүүжилтийн үр дүн, үр ашгийг тооцоолох аргачлалыг боловсруулах, түгээн дэлгэрүүлэх, ил тод байдлыг хангах;
2. Гүйцэтгэл, үр дүнг үнэлэх, урамшуулах санхүүжилтийг тооцоолох аргачлалыг боловсруулах, тогтмол давтамжтайгаар хэрэгжүүлэх;
3. Уур амьсгалын өөрчлөлт болон дэд бүтэц, нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлээс шалтгаалсан шилжин суурьшилт боловсролын санхүүжилтэд үзүүлэх нөлөөллийг тооцох, зохих үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авах;
4. Үрэлгэн зардлыг бууруулах, зарцуулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх арга замыг эрэлхийлэх, хариуцлагажуулах (Тухайлбал; Багшийн хөгжлийн сургалтуудад, гүйцэтгэл, үр дүнд суурилж зарцуулалт хийх г.м.)

“Боловсрол бол хүмүүсийн төдийгүй улс орны орлогын ялгаанд нөлөөлөх гол хүчин зүйл, хамгийн чухал хөрөнгө оруулалт бөгөөд боловсролд хөрөнгө оруулснаар хувь хүн төдийгүй улс орны ирээдүйд олох орлогыг нэмэгдүүлнэ” (Gary Becker, 1964)

ЭХ СУРВАЛЖ

- [1] Ross, Levacic (1999). *Needs-based resource allocation in education: via formula funding of schools*
- [2] МУИХ. (2020). *Урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”*
- [3] МУИХ. (2015). *Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого 2014-2024.*
- [4] МУЗГ. (2020) *Монгол Улсын боловсролын салбарыг хөгжүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөө*
- [5] БШУЯ, Санхүү, хөрөнгө оруулалтын газар,
- [6] БШУЯ, НҮБ-ын Хүүхдийн сан, IRIM. (2020). “*Онцгой байдлын үеийн теле хичээл, түүний үр дүн, тохиромжтой байдал*” судалгааны тайлан
- [7] ЮНЕСКО. (2010) *Rethinking Education. Towards a global common goods.*,
- [8] ЮНЕСКО. (2020). *Залуучууд, насанд хүрэгчдийн суралцахуйг дэмжих нээлттэй, зайны сургалт.* КОВИД-19-ийн эсрэг ЮНЕСКО-ийн Боловсролын салбарын хариу арга хэмжээ Боловсролын онцлох асуудлууд Асуудал
- [9] ЮНЕСКО, (2019). “*Шилжилт хөдөлгөөн, дүрвэлт ба боловсрол*” Боловсролын хяналт шинжилгээний дэлхийн тайлан
- [10] Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллага (2018). “*Хотод шилжин ирэгсдийн эмзэг байдлын судалгаа 2018*”
- [11] Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллага (2018). “*Монгол улсын дотоод шилжих хөдөлгөөний судалгаа 2018*”

ТЭМДЭГЛЭЛ:

ИРЭЭДҮЙН ТӨЛӨӨ ХАМТДАА

ТА ДАРААХ ХЭЛЭЛЦЭХ АСУУДЛЫН ХҮРЭЭНД ТЭМДЭГЛЭЭРЭЙ.

1. Боловсролын санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх, бэхжүүлэх ямар арга зам байна вэ?

✓ Туршлага

✓ Бэрхшээл

✓ Шийдэл

2. Боловсролын санхүүжилтийн тэгш, хүртээмжтэй байдлыг сайжруулах ямар арга зам байна вэ?

✓ Туршлага

✓ Бэрхшээл

✓ Шийдэл

3. Боловсролын санхүүжилтийн үр ашигтай байдлыг сайжруулах ямар арга зам байна?

✓ Туршлага

✓ Бэрхшээл

✓ Шийдэл
